

سروستانی در رُبع مسکون*

یا باغ تاریخی فین

نصرت الله مشکونی
عضو شورای عالی باستانشناسی

جملات خواننده میشود:

«عالم در حکم کاروانسرائی است و ما مانند کاروان، در این سرای کاروانی نمیتوان بینای سرای دیگر پرداخت» در مجاورت این کاروانسرا کاخ شاهی و در مقابل آن کاخ دیگری که اختصاص بمحل اقامت سفیران دارد، بنیان گذارده شده است، این کاخها دارای فضای وسیع و محوطه ای بزرگ و مزین به گلها و ریاحین میباشد، در مقابل این ساختمانهای سلطنتی میدانی عظیم احداث گردیده است، در این میدان که بانی آن شاه عباس اول صفوی است عملیات نظامی سپاهیان ایرانی و قزلباش انجام میگیرد».

داستان دادوستد و بازرگانی و رواج امتعه و هنرهای دستی و صنایع تجملی و ظرفیته آن خود موضوع جداگانه و مهمی است که توصیف آن در این مختصر نمیگنجد. در این مورد مسافرین و جهانگردانی که ناظر دوران شکوه و آبادی این شهر تاریخی و دارالمؤمنین بوده اند بتفصیل سخن گفته و بطور مشروح و مفصل درباره هنرهای گرانبهای آن قلمفرسائی نموده اند. بخصوص در مورد رقابت بازرگانان خارجی و طالبان و مشتاقان صنایع محلی کاشان مطالب مستندی را ثبت و ضبط نموده اند که کلاً حاکی از رواج بازار اقتصاد و ازدیاد ثروت و وفور کالاهای ابریشمی و زررقت و مخمل و سایر هنرها و فنون دستی استادان چیره دست این شهر هنری و صنعتی در گذشته میباشد^۱.

* منظور از ربع مسکون خشکی های کره زمین است.

۱ - عنوان این مقاله «سروستانی در ربع مسکون» از کتاب تاریخ کاشان تألیف سهیل ص ۷۴ اخذ شده است.

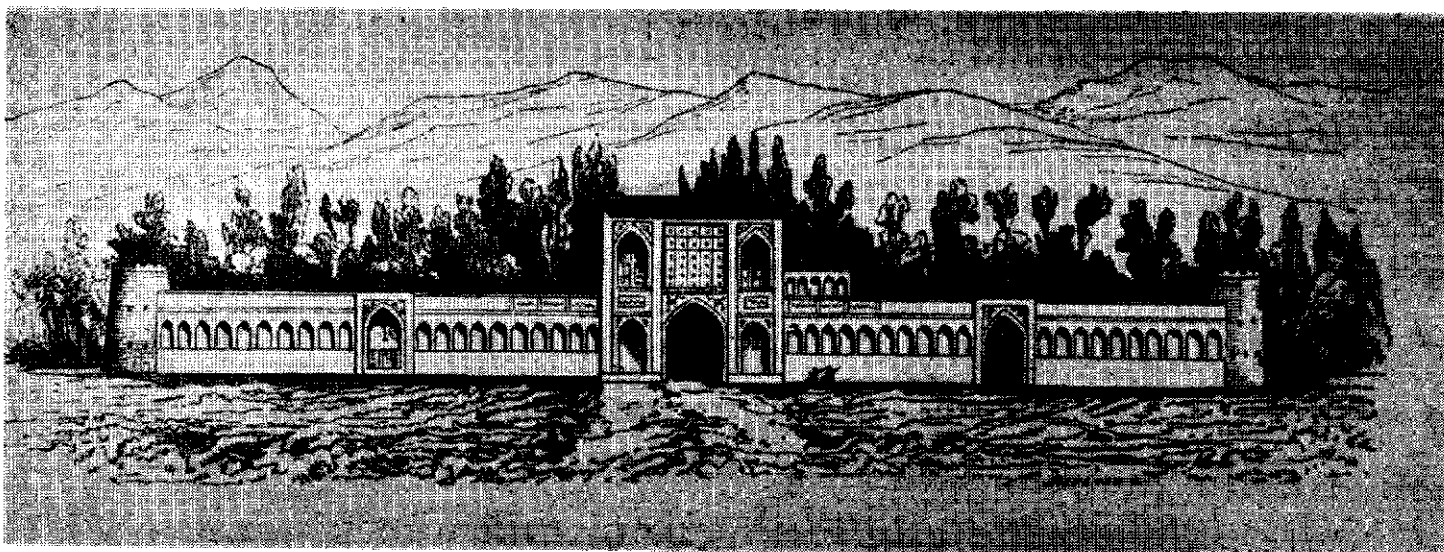
۲ - برای آشنائی با اهمیت صنعتی کاشان مراجعه شود به سفرنامه پیتر دولواله ج ۳ ص ۱۶۷ - ۱۶۳ که شرحی در باب هنر پارچه بافی و تهیه مخمل و زری بافی و اطلس های متنوع محصول دستی و مشهور کاشان نوشته است.

هر گاه از ارتفاعات تپه سیالک که یکی از مراکز کهن سال باستانی و تاریخی است منظر شهر کاشان را زیر نظر قرار دهیم خواهیم دید که دورنمای شهر شامل حاشیه باریک سبز و خرمی است که در کنار کویر واقع شده. بناهای گلی، بادگیرهای مختلف الشكل، گنبد های بیضی شکل آجری، گنبد های هرمی شکل کاشی کاری، گلدسته ها و مناره های آجری و کاشی کاری مساجد و مدارس، دیوار های فرسوده چهل حصاران قدیم و آثار دژ جلالی و باروی سد شاه عباس، شکوه خاصی باین شهر تاریخی داده است، از این رو دورنمای کاشان بسی دلپسند و جالب میباشد، بالاخص اندکی پیش از طلوع آفتاب و لمحهای قبل از افول خورشید که دورنمای شهر بمثابه نوار سبز رنگین خرمی در حاشیه بیابان و کویر جلوه گری مینماید^۱.

در دو مقاله گذشته که در شماره های ۵۳ و ۵۴ این مجله بنظر خوانندگان رسید، بتاریخ باستانی سرزمین سیالک و گورستان قدیمی آن و سایر آثار دوران اشکانی و ساسانی شهرستان کاشان (چهارطاقی نطنز و قصبه نیاسر یا نیسر اشاره شد)، لیکن اهمیت کاشان همانطور که پیش از این گفته شد از دوران اسلام شروع میشود و این منطقه تاریخی آنچنان صاحب نام و نشان میگردد که برخی از مورخین و سیاحان خارجی مانند شاردن کاشان را در هنگام بازدید بنام عروس شهرهای ایران نامگذاری نموده است. شاردن در سفرنامه خود می نویسد:

«شهر کاشان دارای ۶۵۰۰ منزل و ۴۰ مسجد و ۳۰ مدرسه و بیش از ۲۰۰ مزار و مکان متبرک و مقدس است، مهمترین مسجد آن در بازار بزرگ واقع شده و دارای مناره ای است. ابنیه کاشان عموماً از خشت خام ساخته شده، دارای بازار و حمامهای بسیار زیبا و سراهای عالی میباشد.

در کاشان کاروانسراهای زیبایی ساخته شده است که مهمترین و زیباترین آن بنام کاروانسرای شاهی است که در خارج شهر و متصل بدروازه طرف شرقی میباشد. در سردر این کاروانسرای عظیم که شامل بناها و ملحقات فراوانی است، این

سردرب باغشاه فین کاشان - از کتاب فلاندن کبیه شده است

همچنانکه در کتاب تاریخ سلاجقه تألیف نویسنده این مقاله آمده است حمایت ایلیخانان مغول از فنون و هنرهای مختلف اسلامی در پیشرفت صنعت کاشی‌سازی تأثیر مهمی داشت، بطوریکه عالیترین نمونه ظروف کاشی لعابدار که متضمن مناظر طبیعی و تخیلی است متعلق باین دوره و اواسط قرن هفتم و هشتم هجری قمری میباشد. گذشته از ظروف، انواع اقسام گلدانها و مقادیر زیادی قطعات کاشی متعلق بقبور و مرقد و محرابهای مساجد از این دوره بدست آمده است که معرف تحول صنایع کاشی‌پزی است. نوع دیگری از قطعات کاشی این عصر کاشیهای صلیبی شکل و ستاره‌ای است که اغلب و بلکه تمام این قبیل قطعات دارای تاریخ و کتیبه و نام کاتب و درحواشی آن آیاتی از کلام الله مجید نقش شده و دراماکن مقدس تاریخی موجود است.

قطعات زیبایی از این مجموعه‌ها بانضمام محراب نفیسی از کاشان در موزه ایران باستان و غرفه هنرهای اسلامی بمعرض مشاهده قرار داده شده است و از دقت در برخی از قطعات کاشی که تعلق آنها بمکتب کاشی‌پزی کاشان محرز است این مطلب بطور وضوح روشن میشود که هنرمندان و کاشی‌پزان کاشانی در طی قرون هفتم و هشتم و نهم هجری چه خدمت بسزائی در فن پختن و پرداختن این هنر ملی ایران نموده‌اند.

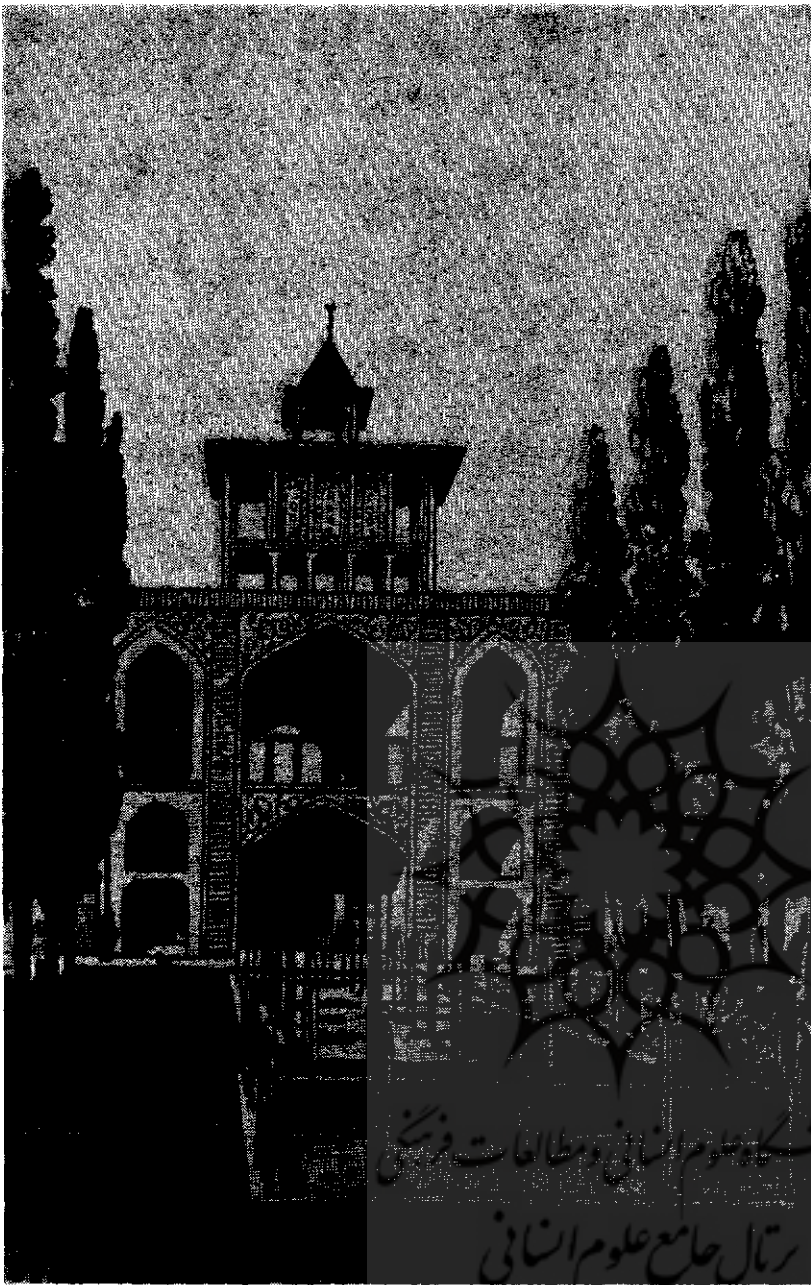
از علل و عوامل مهمی که در پیشرفت و تکامل جنس و نوع و رنگ کاشی کاشان مؤثر بود و در حال حاضر نیز میباشد و در حقیقت تکمیل و شهرت این صنعت ظریف معلول آن است در مرحله اول در دسترس داشتن اجزاء و لوازم و مواد اولیه مورد نیاز این مصنوع است که بمیزان قابل توجهی در کوههای

مطالعه و بازدید از آثار باشکوه و متنوع معماری دوران اسلامی این شهر که شامل بنای مساجد و مدارس و بقاع متبرک و اماکن مشرفه و بقایای قصور سلطنتی و عمارات دولتی و آب انبارهای صفوی است در حکم مدارک مستندی از سبک‌های مختلف معماری و تزئینی است که معرف کامل شیوه‌های ارزنده هنری و ساختمانی دوران‌های مختلف و نهضت‌ها و دگرگونی‌های هنر معماری و زینت و آرایش میباشد.

همانطور که بقایای بناهای تاریخی نمونه و راهنمای دقیقی برای مشتاقان شناسائی تاریخ معماری ایران است، نمونه‌های برجسته و گرانبهائی نیز که از تزیینات هنری در این بناها محفوظ مانده است، برای هنرشناسان و هنرمندان دلیل روشن و سرمشقی اصیل میباشد، که خود گواه صادق و شاهدهی استوار بر تحول و تکامل تاریخ هنر ساختمانی است.

از جمله وسایل مهم تزئینی بناهای تاریخی کاشان پوشش جبهه‌های ساختمان با کاشی بوده است، که بیشتر اینه با انواع ممتاز و جالب خشتهای هفت‌رنگ توأم با تصاویر و نقوش هندسی مزین گردیده است.

اهمیت این قبیل کاشی‌ها بیشتر از این جنبه است که در پایان کتیبه تاریخ و امضاء نقاش و صاحب کارخانه یا کوره کاشی‌پزی خوانده میشود، وجود این قبیل خشته‌های کاشی بزرگ و کوچک که باشکال چهار گوش و ستاره پنج‌پر و هشت‌پر و رنگ آمیزیهای مختلف و بالاخص رنگ طلائی با کتیبه‌های منظوم و منثور است، این نکته را تأیید و ثابت می‌نماید که کارگاههای کاشی‌پزی کاشان در نهایت اشتها بوده است.

قسمت دیگری از باغشاه فین کاشان - از کتاب فلاندن کپیه شده است

فین که بنام باغشاه شهرت دارد بناهایی از دوران مغول برپا بوده است که امروزه اثری از آن ساختمانهای خشتی مغولی دیده نمیشود، از این رو است که عده‌ای از باستان‌شناسان و محققینی که در باب شناساندن و معرفی باغات و عمارات تاریخی و سلطنتی ایران مطالعه می‌نمایند احداث و یا تجدید بنای این باغ و کاخ را در دوران صفوی و زندیه و قاجار مرهون و مدیون عصر مغول و ایلخانان میدانند. متأسفانه چنانکه شرح داده خواهد شد از مجموعه بناهای این باغ تاریخی و خوش منظر که شاهد حوادث

مجاور نطنز و ارتفاعات حوالی قصبه فین موجود بوده و هست. اکنون که صحبت از قصبه فین بمیان آمد بتشریح موضوع مقاله که باغ تاریخی فین باشد میپردازیم.

باغشاه فین که درشش کیلومتری جنوب غربی شهر کاشان در قصبه فین بزرگ واقع شده است، در زمره باغات سلطنتی و کاخهای معروف تاریخی ایران بشمار میرود و بطوریکه از بررسی و مطالعه سفرنامه مسافرین خارجی و برخی از تذکره - نویسان معلوم میشود، چنین بنظر میرسد که در محل کنونی باغ

منظری از آب‌نما و جدول‌بندی
خیابان باغ

آنچه در خانه‌ها مانده‌اند هلاک شده‌اند و بجائی که خانه‌های آن موضع بوده است پس از این زلزله بجز تل خاك از آثار ریح و دمن نشانی نماند» .

درباره زلزله سخت و مشهور کاشان و توابع آن حاج سلیمان صباحی بیدگلی (متوفی در ۱۲۰۶ یا ۱۲۰۷) گفته‌است: چون بچشم زخم گردون از فشار زلزله

ناگهان معموره کاشان پذیرفت انهدام
کوچه و بازار آن شد آن چنان ویران که کس
فرق نتوانست کردن این کدام است آن کدام
پای بر جا نه اساسی در وی از پست و بلند
کس در آن باقی نه غیر از چند کس از خاص و عام^۲

درباره ساختمان باغشاه در کتب تاریخ اشارات مختلفی شده‌است. برخی از مورخین باغشاه کنونی را ساخته و پرداخته شاه صفی صفوی (۱۰۳۸ - ۱۰۵۲ هجری قمری) میدانند، بعضی دیگر نسبت بنای آن را بشاه عباس دوم وعده‌ای بشاه سلیمان صفوی منسوب میدانند.

۳ - نقل باختصار از تعلیقات تاریخ کاشان . سهیل کاشانی .
کتابفروشی ابن سینا ص ۲۹۶ .

ووقایع بیشماری در تاریخ دوران صفوی وقاجار بوده است چیز مهمی باقی و پایدار نمانده است، زیرا گذشته از حوادث و جریانات محلی و اغتشاشاتی که در زمان قاجار در کاشان رویداده و ضربات مهلکی که بدست یاغیان بر پیکر این باغ و کاخ وارد شده‌است، حدوث چند زلزله شدید نیز در خرابی این بنای تاریخی مؤثر بوده است .

در روضه‌الصفاء جلد هشتم ذیل «ذکر بعضی از حوادث...» آمده است: «در سال ۹۸۲ بتقدیر خالق قدیر و تأثیر گواکب... در اغلب بلاد ایران زلزله عظیم واقع شد... خاصه در شهر کاشان... و در قریه فین که در بک فرسنگی شهرست... چنانکه سه هزار خانه معموره آن بکلی منهدم آمد و یک هزار و دو بیست کس نامی که نام ایشان محقق بود هلاک شدند و جمعی که گمنام و فقیر و رعیت بودند از اندازه بیرون بهلاکت رسیدند.

گویند در آن ولایت رسم بود که بهنگام رسیدن پنبه و چیندن غوزه آن هر روز کل رعایا باتفاق به پنبه‌زاری می‌رفته‌اند و بجهت آن پنبه‌زار پنبه می‌چیده‌اند و آن اجتماع را سبب نشاط و انبساط می‌کرده‌اند و آنروز که این زلزله اتفاق افتاد غالب رعایا ویرایا در صحرا بوده و باین کار اشتغال می‌نموده‌اند. لهذا

منظری از صفه دوطبقه باغ فین

لیکن آنچه مسلم است مجموعه‌ی باغشاه کنونی از بناهای دوره صفوی وزندیه وقاجار می‌باشد. شهر باران صفوی نظر بعلاقه خاصی که بشهرکاشان داشتند در انشاء ابنیه باغ وساختمان بناهای سرپوشیده وصفه‌های پرنقش ونگار آن با یکدیگر رقابت نموده‌اند، بطوریکه از استخوان بندی وآثار نقوش ورسوم بناهای چند طبقه وشاهنشین‌های آن معلوم میشود، منظور از ساختمانهای متفرق درون باغ بیشتر بخاطر رعایت جانب تقنین شاهانه بوده‌است، زیرا عمارات وسرپوشیده‌های تابستانی را بهر سو که مناظر آن زیباتر ودلبذیرتر بوده‌است پی افکنده‌اند، از این رو رعایت جهات ونکات معماری واستحکام نگردیده‌است، بنحویکه جهات ساختمان تابع مناظر طبیعی چهارگانه اطراف باغ ودورنمای شهر شده‌است، واز طرفی چون در تکمیل این قبیل ساختمانهای تفننی تسریع بعمل آمده آنطور که باید وشاید در دوام وقوام بنا توجه نشده وشتاب در اتمام بنا موجب عدم استحکام گردیده است، بهمین جهت دیری نیائیده که ابنیه سست بنیان بسرعت روبخوابی ووبرانی نهاده است، گرچه عوامل مهم دیگری چنانکه گذشت درواژگونی وانهدام وتغییر شکل ابنیه ومناظر دلچسب فضای باغ تأثیر داشته لیکن اثرات

نویسنده تاریخ کاشان می‌نویسد: «گویند شاه صفی چون خواست باغشاه را ابداع نماید بملاحظه اعتبار واز دید آب چشمه مزبور دو حوضخانه ساخت . . . .» ودر جای دیگر در این باره می‌گوید:

«در السنه وافواه مشهور است که از ابنیه شاه عباس صفوی است ودر تواریخ همچو بنظر می‌آید که از بناهای شاه طهماسب صفوی باشد . . . . در السنه عوام در این زمان معروف به چشمه سلیمانی است . الله اعلم که از شاه سلیمان صفوی باشد: . . .» وباز می‌افزاید:

«باغشاه کهنه که آن نیز باغی بود مشتمل بر عمارات عالیه منسوب است بمرحوم شاه عباس صفوی.. چنانکه شاهنشاه فردوس آرامگاه یعنی خاقان خلد آشیان مغفور فتحعلیشاه قاجار... در آن باغ عمارات دلکش بدیع و بناهای عالی رفیع برپا نموده، من جمله حوضخانه شترگلی جنوبی آن باغ است که بانواع واقسام نجاریها وحجاریها ونقاشیها باکمال روح وفضا ونزهد وصفا آراسته ومیرزا معصوم خاوری در تعریف آنجا گفته:

شمالش را به عیسی بذله‌ها اندر روان بخشی

زلالش را بمریم خنده‌ها در پاك دامانی»

بقعه شاهزاده ابراهیم متعلق بدوران قاجار (سراش کاشان بقصبه فین)

سربوشیده که از چهار جهت بچهارشاه‌نشین تايستانی منتهی میگردد حوض بزرگی که همواره مملو از آب زلال چشمه سلیمانی است جلوه‌گری می‌نماید، جریان سریع آب درنهرهای اطراف که توأم با صدای ریزش آب از فواره‌های آن است حاکی از آبادی و شکوه این باغ مشهور و معروف است.

در گوشوارهای این صفه غرفه‌هایی با پی‌های قطور و ضخیم که روکش هزاره دیوارهای آن با سنگ مرمر کاشانی مزین گردیده است خودنمایی مینماید، در روی بدنه غرفه جنوبی بقایای نقش‌ونگار لعابدار و روغنی دوره صفوی که بعداً اصلاح و تعمیر شده است معرف تزئینات اصلی بنا میباشد، استخر بزرگی در مقابل این بنای تاریخی که حدفاصل صفه و خیابان ورودی بیاباغ است ساخته شده، این استخر که دارای فواره‌های کاشی است منظر خاصی در این قسمت باغ بوجود آورده است که هر بیننده‌ای را مسحور زیبایی و لطافت طبیعی خود میسازد.

معروف است که شاه‌عباس بمنظور حفظ باغ و قصبه فین بزرگ و کوچک از خطر سیلی که از جانب مشرق و جنوب شرقی (کوه‌های کرگس و درویش و قهرود) جاری میشد فرمان باحداث سد وسیل‌بندی استوار بر فراز ارتفاعات مجاور قصبه

تجاوز متجاسرین و یاغیان محلی (زمان قاجار) که مدت‌ها باغشاه را بمحل اردوگاه خود اختصاص داده بودند و در این خلال نسبت بقطع اشجار کهن و سروهای زیبا و تخریب عمارات و محو آثار نقاشی و کندن و سوختن درهای قدیمی و شکستن سنگهای مرمر آن از هیچ اقدامی فروگذار نمودند بطوریکه اثر لطمات وارده باین بنای تاریخی از این راه بیش از خسارات از طریق زلزله بوده است. بنابراین از مجموع حوادثی که بر سر این صفه مجلل این باغ آمده است معلوم میشود که روزگار خوشی و آبادانی و شوکت این کاخ شاهی در زمان سلاطین صفوی چندان دوام نیاورده است، تا آنکه در دوره زندیه و سپس در عصر قاجار مجدداً حفاظت و آبادی باغشاه مورد نظر قرار گرفته و دارای ساختمان‌های دیگری نیز شده است.

صفه شاه‌عباسی

مهمترین اثر باقیمانده دوره صفوی بنای معروف بصفه شاه‌عباسی است که بنام صفه مرکزی نیز خوانده میشود. این صفه در مقابل در ورودی اصلی باغ واقع شده، بنای دوطبقه آن شامل ایوان و شاه‌نشین‌هایی در طرفین است، طاقهای هلالی و سادگی منظر وجهه بنا فریبندگی خاصی دارد، در زیر این

فین صادر نمود که هنوز هم بقایای دیواره آن سد که با سنگ و آهک در نهایت استحکام ساخته شده و بموروزمان برنگ تیره درآمده است از دور دیده میشود، این سد که بنام سد عباسی شهرت دارد طی سالیان متمادی آبادی فین و باغشاه و ابنیه و دهات مجاور را از مخاطرات سیل زدگی و نیستی حفظ و حراست نموده است.

صفه سلیمانی

بقایای صفه دیگری که از پادشاهان صفوی در مجموعه ابنیه باغشاه بیادگار باقی مانده است صفه منسوب بپانی آن شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵ هجری قمری) میباشد که با طرح و هیأتی بسیار دلچسب و در نهایت سادگی و ظرافت ساخته شده بود، با کمال تأسف ساختن این صفه که دارای غرفه‌های آجری زیبایی برای استراحت کاروانیان و مسافری و شناگران در چشمه تعبیه شده بود بکلی خراب و منهدم گردیده، تا چند سال قبل، از آن بنای دلنشین فقط چند طاقما و پایه و ستون آجری چیزی باقی نمانده بود. در زیر این صفه و بنای کنونی آن مظهر چشمه پربرکت سلیمانی قرار گرفته است که در حقیقت آبادی و کشاورزی قصبه فین و قسمتی از مزارع حومه شهر و بالاخص شهرت و سرسبزی و مناظر طبیعی باغشاه مرهون وجود آب فراوان همین چشمه کم نظیر میباشد.

تاریخ کاشان نوشته سهیل در این باره می نویسد: «خلاصه در وسط آن باغ حوضخانه (و) شتر گلوئی ملوکانه مشتمل بر عمارات تختانی و فوقانی برپا داشته و حجارها از سنگهای مرمر و نقاشیهای مانی و آذر بکار برده و در مرتبه سیم آن استادان چر بدست کامل، با چوب و آهن دستی عمارت کلاه فرنگی طراز نموده که در کمال ارتفاع جالسین آن تمام فین و کاشان و کل توابع الی دریای نمک و سیاه کوه را تماشا کنند. و اصل آن حوضخانه در چهار طرف بحوضهای سرشار و خیابانهای مشجر باشجار سرو و چنار نگاه میکنند که الحق آبی بآن پاکی و صفا و اشجاری بآن طراوت و سبزی و آراستگی و سروسنایی باین نظم و پیراستگی که در هر یک سربلک کشیده در تمام ربع مسکون دیده نشده و درهای طرف شمالی آن گشوده سوی منظر شاه نشینی که مشرف است بدریاچه بزرگ و آن مشرف است بخیابانی عریض و طولانی و جدولی از وسط آن خیابان روان است الی پای عمارات سردر آن باغ».

در حال حاضر گذشته از صفه شاه عباسی و شاه سلیمانی اثر و ساختمان دیگری که منسوب بدوره صفوی باشد در باغ فین وجود ندارد، باینکه برخی از مورخین ساختمان این باغ یا باغ دیگری را بنام صفی آباد به شاه صفی صفوی (۱۰۳۸-۱۰۵۲ هجری قمری) نسبت میدهند و حتی عده‌ای از جهانگردان خارجی که در زمان سلطنت شاه صفی بایران آمده‌اند برگزاری مراسم و آئین تاجگذاری این شهریار صفوی را در این باغ یا

باغ صفی آباد ضبط کرده‌اند هیچگونه بنا و صفه‌ای بنام شاه صفی در این باغ دیده نمیشود و این نکته میرساند که در مدت شهر یاری و سلطنت سلاطین صفوی در کاشان کاخها و باغاتی دیگر نیز احداث شده است که امروزه نام و نشانی از آنان در بین نیست. در زمان زندیه بشهادت بقایای آثار کریم‌خانی که در سمت جنوب باغ واقع شده، معلوم میشود که این باغ مورد نظر و توجه قرار گرفته و رونق از دست رفته خود را برای مدت کوتاهی بدست آورده است، بناهای کریم‌خانی که شامل حیاط خلوت و غیره بوده است بعداً چنان دوچار خرابی و تزلزل شده که حتی امروزه تهیه و ترسیم نقشه اصلی ساختمان آن خالی از اشکال نمیباشد.

صفه فتحعلیشاهی (۱۳۱۲ - ۱۳۵۰ هجری قمری)

در زمان قاجاریه بنای باغشاه برای بار دیگر مورد توجه و عنایت قرار گرفته است چنانکه در زمان فتحعلیشاه قاجار اقدام با احداث صفه‌ای در محوطه باغ شده است که اکنون بنام صفه فتحعلیشاهی شهرت دارد. در دو جناح این صفه سرپوشیده که اکنون بطور کامل مرمت گردیده است ساختمانهایی که مشتمل بر دو حیاط خلوت و چند چشمه‌طاق میباشد احداث گردیده است. در زیر این صفه که به چهار طاقی شباهت دارد حوض کاشی فیروزه‌ای رنگی با فواره‌های زیبا جای گرفته است آب جاری این آب‌نما بوسیله نهرها و جویهای متعددی که در اطراف و وسط خیابانهای شمالی و جنوبی و شرقی و غربی باغ ساخته شده بداخل آب‌نماهای بزرگتری بنام حوض معروف به جوش و صد فواره شده و سپس کلیه باغ را مشروب میسازد و مازاد آن بمصرف آبیاری مزارع و باغات فین میرسد و در گذشته برای بکار انداختن آسیابهای آبی نیز از این چشمه استفاده می‌نموده‌اند.

درون طاق گنبدی این سرپوشیده که مصور بنقوش و خطوط گل و بوته‌های زیبایی میباشد و هم‌چنین چند پرده یا مجلس نقاشی از شاهزادگان قاجار در روی طاقنماهای آن کشیده شده که معرف سبک نقاشی و انواع لباس شاهزادگان و درباریان آن دوره است.

گذشته از تزئینات و نقوش هندسی و نقاشیهای زیبرومی طاق در این بنا قصیده‌ای که شامل ماده تاریخ ساختمان صفه است و اثر طبع خاوری شاعر میباشد در درون قابهای گچبری بخط نستعلیق برجسته در روی گچ کنده شده، با اینکه چند بیت از آن محو گردیده است، لیکن قریب بیست بیت آن باقی و بشرح زیر خوانده میشود:

زهی عشرتگه خاقان خهی خرگاه خاقانی

ندانم نقش ارزنگی تو یا صورتگه مانی

بیامیزد زهر منظر هزارت نقش جان پرور

سپهر مجد را محور بنای عدل را بانی

بایران سایه گسترگشت تا چتر همایونش

بود مسحور هفت اقلیم هم ایران و هم ایرانی

چپ: نمای صفا فتحعلیشاه باغ فین

راست: شاهزاده ابراهیم

در پایان، ساختمان وسیع و زیبای باغشاه فین با موقعیت طبیعی و کثرت اشجار سروکهن و آب‌نماهای متعدد و فواره‌های آن و اینکه روزگاری محل پذیرائی و مقر پادشاهان صفوی بوده است موجب گردیده که بیشتر مسافرین و سیاحان خارجی مانند شاردن و فلاندین و کوست و ژ. دیو لافوا و پیتر دولواواله، در باب این باغ تاریخی شرحی برشته تحریر آورند که از مجموعه‌ی آن یادداشتها و تفصیلات، این‌نکته روشن میشود که این حدیقه تاریخی در نتیجه موقعیت خاص جغرافیائی و طبیعی که مشرف بر مناظر سرسبز شهر کاشان میباشد در اثر برکت آب فراوان چشمه سلیمانی که همواره در نهرها و جویبارها و حوضهای آن جریان دارد پیوسته مورد توجه خاطر پادشاهان صفوی و زنده و قاجار بوده و در عداد تفریحگاههای سلطنتی و تصور پادشاهی بشمار میرفته است، خوشبختانه حفاظت و مرمت این موقع تاریخی که برای شهر کاشان اهمیت و منزلت خاص دارد مورد توجه و مراقبت اداره کل باستانشناسی قرار گرفته است هم‌اکنون با تنظیم برنامه خاصی برای تکمیل تعمیرات و حفظ مناظر زیبای تاریخی باغ در نظر است که بهتر ترتیب شده است شکوه و جلوه روزگار آبادی خود را دریابد، تا در آینده نزدیک این باغ تاریخی که متضمن حوادث و وقایع تلخ و شیرینی در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران بوده است در عداد یکی از مراکز مهم بازدید جهانگردان و مشتاقان و طالبان دیدار نمونه‌ای از کاخهای سلطنتی ایران درآید.

بدور او که مقرون باد دائم با دل آسائی
 بمهد او که مشحون باد دائم برتن آسائی
 نظام دولت و صدر جهان حاجی حسین خان آن
 که بر عهدش همی نازد بهر کاشانه کاشانی
 در این خرم سراستان نهاد این کاخ را بنیان
 چنان آمد عمل نعمان ز وضع کاخ نعمانی
 پیاپی کاخ سلطانی چو آمد خاوری گفتا
 که جاوید از جلوس شاه بادا کاخ سلطانی

محمد تقی حسینی ۱۲۲۶

علاوه بر صفا فتحعلیشاه آثار دیگری از زمان قاجاریه در زمره بناهای باغشاه فین میباشد که اهم آن ساختمان دو حمام داخل باغ است، برخی بنای اصلی این دو حمام را از آن دوره صفوی میدانند لیکن ساختمان کنونی دو حمام متعلق بدوران قاجار است. در همین حمام است که میرزا تقی خان امیر کبیر که از بزرگترین رجال عصر قاجار بود پس از خلع از صدارت و تبعید بکاشان بوضع فجیعی بقتل رسید. (ربیع‌الاول ۱۲۶۸ هجری قمری) سردر بزرگ و ساختمانهای آجرچینی آن که محل قرارولان سلطنتی و جایگاه پاسدارخانه شاهی بوده است متعلق بهمین دوره است.

در سالهای اخیر در قسمتی از محوطه باغ ساختمان بنای موزه کاشان و دبستان امیر کبیر اقدام شده است.